

Jan Skoczyński

Myśl polska w obszarze rosyjskojęzycznym*

The Polish thought in the Russian-speaking zone

Abstract: This paper refers to the Russians' and Belarusians' interests of the Polish philosophical and social thought of the 19th and 20th centuries. The Polish thought — in the wide understanding of this notion — despite the political difficulties, it is known and commented behind the eastern Polish border. Seldom the Polish thought is a point of reference for building their own intellectual self-knowledge.

Keywords: Art, Philosophy, History, Literature, Culture, Civilisation, Philosophy of History, Messianisme, History of Philosophy Music, Russian Philosophy, Polish Philosophy, Philosophy of Society, Sociology, Aesthetic, Cultural Sciences, Social Sciences

Nie wiem, czy wprowadzając do dyskursu o filozofii polskiej poglądy Rosjan i Białorusinów, nie zostaną zaliczony do Polaków „drugiego sortu” albo tych o „mentalności najeźdźców”. Wszak aktualna polityka wchodzi wszędzie, może więc wejść także do filozofii... Spróbuję jednak fenomenologicznie „wziąć ją w nawias” i poinformować państwa o tym, jak nas, a może raczej: nasz intelektualny dorobek, widzą ludzie mówiący i piszący po rosyjsku.

Niedawno odbyłem pierwszą (i pewnie ostatnią) służbową podróż do Petersburga. Jednym z jej elementów był pobyt w Carskim Siole (które dziś nazywa się Puszkino) i wizyta w słynnym liceum, do którego uczęszczał wielki poeta i inne rosyjskie osobistości, które za-

* Referat wygłoszony na Seminarium Filozofii Polskiej w Katowicach, we wrześniu 2016 roku.

pisały się w XIX-wiecznej historii nie tylko tego kraju. Jednym z najciekawszych fragmentów z pietyzmem przygotowanej ekspozycji jest biblioteka szkolna. Za czasów poety znalazło się w niej sporo książek obcojęzycznych: angielskich, francuskich i włoskich było razem 169, niemieckich — 74, w języku greckim i po łacinie — 37, a książek polskich było aż 68! Proporcja zupełnie przyzwoita, biorąc pod uwagę czas i okoliczności... W ten sposób utwierdziłem się w przekonaniu, że — bez względu na uwarunkowania polityczne — Rosjanie zwykle interesowali się polską literaturą i kulturą.

Przekonanie takie powziąłem rok wcześniej, kiedy jedno z krakowskich wydawnictw podjęło się przygotowywania *Wyboru pism* Mariana Massoniusa (1862—1945). Ten Polak po matce, Białorusin po ojcu, oficerze armii carskiej, wychowany w Nowogródczyźnie i Mińsku, gdzie chodził do gimnazjum, był — jak wiadomo — czołowym przedstawicielem drugiego pokolenia polskich pozytywistów. Po studiach w Petersburgu, Warszawie, Berlinie i Lipsku został poproszony o to, by poinformować Rosjan o polskiej myśli filozoficznej. Przygotował więc obszernie 100-stronicowe opracowanie pt. *Filozofija u Poliakov*, które ukazało się w rosyjskojęzycznej wersji książki Ueberwega i Heinze pt. *Zwieszły zarys historii filozofii nowożytnej* (w roku 1890). Warto dodać, że artykuł ten po raz pierwszy ukazał się w polskim przekładzie, we wspomnianym *Wyborze pism*, oraz że — o ile mi wiadomo — jest to do dziś jedyny tak obszerny rosyjski tekst o filozofii polskiej.

Pracując nad wstępem do zapowiedzianego *Wyboru...*, nawiązałem kontakt z Petersburskim Uniwersytetem Państwowym, a duch Massoniusa sprawił, że współpraca ta nabrała realnych kształtów. Wielką w tym zasługą Pani Profesor Valentyny Dianovej²¹, która od lat zajmuje się myślą polską; naszą filozofią kultury, teorią cywilizacji oraz dorobkiem bliskich mi myślicieli: Feliksem Konecznym (1862—1949) i Marianem Zdziechowskim (1861—1938). Korespondencja z Profesorem Dianową zaowocowała tym, że zaczęły do mnie docierać artykuły z Rosji i Białorusi, których autorzy nie tylko wykazują dobrą znajomość naszej refleksji filozoficznej i społecznej, lecz także podejmują jej interpretację w swoim kręgu kulturowym. Tekstów uzbierało się 14! Postanowiłem więc wydać je w jednym tomie²², opatrując krótkim komentarzem, aby polski czytelnik, zwłaszcza ten, który zajmuje się rodzimą filozofią, miał

²¹ Walentyna M. Dianowa, profesor w Katedrze Kulturologii, Filozofii Kultury i Estetyki Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego.

²² Zob. *Myśl polska w obszarze rosyjskojęzycznym*. Red. J. SKOCZYŃSKI. Kraków 2016.

świadomość, że cieszy się ona zainteresowaniem za naszą wschodnią granicą; niekiedy stanowi punkt odniesienia dla myśli i samowiedzy rosyjskiej czy rosyjskojęzycznej. Nie badałem, jak ta sprawa wygląda na Zachodzie...

Imponujący jest wachlarz tego zainteresowania — zarówno czasowy, jak i przestrzenny. Dla przykładu — rosyjscy badacze sięgają do historiografii polskiej myśli filozoficzno-społecznej od jej początków; szczególnie interesują się filozofią nowożytną — wiekami XVIII, XIX i XX, oraz współczesnymi zjawiskami — jak na przykład „estetyka muzyczna” Krzysztofa Pendereckiego. „Przestrzeń” tych rozważań też jest różnorodna i bogata; poza filozofią systematyczną są tam teksty o mesjanizmie, fenomenie Witkacego, filozofii historii, kultury, cywilizacji, o historiografii filozoficznej, estetyce, sztuce; wreszcie rozważania charakterologiczne o Polakach i Rosjanach...

Nie przesądzając o kształcie recepcji tej książki w Polsce, chciałbym zwrócić uwagę na niektóre wątki, czytelne dla mnie — redaktora publikacji. Po pierwsze, polska myśl filozoficzna i społeczna jest prezentowana i oceniana przez pryzmat „kulturologii”, („kulturalizmu”), czyli stanowiska określanego u nas jako „filozofia kultury” (Solonin²³, Dudnik²⁴). Ten punkt widzenia obecny jest w kilku tekstach dotyczących zarówno historii filozofii, filozofii społecznej, jak i teorii cywilizacji. „Kultura” jest swego rodzaju motywem przewodnim, kluczem rosyjskojęzycznej recepcji myśli polskiej, co wiąże się z faktem, że Rosja to kraj transkontynentalny, euroazjatycki, wielokulturowy, a ten fakt jej mieszkańcy uznają za wartość dodatnią; inaczej niż w Polsce, gdzie wielokulturowość („multikulti”) to ostatnio wartość ujemna. Rosjanie mają też świadomość, że w takiej sytuacji trudniej budować własną tożsamość kulturową, ta bowiem staje się wypadkową wielu kultur i wymaga uwzględnienia rozmaitych punktów widzenia.

Drugi wątek to dzieje filozofii polskiej, które chcą poznawać, ale nie mają do tego odpowiednich źródeł. Dowodem są dwa teksty o Marianie Massoniusie i znamienne zdanie w jednym z nich, dotyczące jego obszernego artykułu w książce sprzed 120 laty: „[...] do dziś opracowanie to zachowuje wartość poznawczą i pozostaje jedy-

²³ Jurij Solonin (1941—2014), profesor Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego, autor prac o filozofii europejskiej i myśli rosyjskiej.

²⁴ Siergiej Dudnik, dyrektor Instytutu Filozofii Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego, zajmuje się współczesną myślą rosyjską, filozofią kultury, marksizmem i neomarksizmem. Tekst obu autorów: J. SOŁONIN, S. DUDNIK: *Filozofia i teoria kultury w Polsce XIX—XX wieku*. Pierwszy raz opublikowany w książce *Filosofia kultury. Stanowienie i razvitie*. Sankt Petersburg 1998.

nym wartościowym źródłem rosyjskojęzycznym dla badaczy filozofii polskiej. Żaden badacz zajmujący się historią filozofii polskiej i słowiańskiej nie może pominąć szkicu M. Massoniusa czy go bagatelizować. Bez wątpienia opracowanie to zachowa swoją wartość i w przyszłości” (Szalkiewicz²⁵). Drugi tekst o naszym filozofie dotyczy jego krytyki idealizmu transcendentального Kanta. Autorka (Adamiejko²⁶), wywodząca się z Białorusi, kładzie nacisk na szeroki, europejski — a nie tylko polski — wymiar tej krytyki, o czym trudno przeczytać w piśmiennictwie rodzimym.

Wschodnich sąsiadów interesują także poszczególne zjawiska z dziejów naszej myśli filozoficznej i społecznej. Jednym z nich jest mesjanizm, który w prezentowanym tu zbiorze ukazuje ideową sytuację trzech krajów: Rosji, Polski i Ukrainy „w świetle idei mesjanicznej” (Brodski²⁷). Przyznam, że dawno nie czytałem tak wnikliwej analizy współczesnej mentalności trzech wielkich społeczeństw, na którą znaczny wpływ miała epoka romantyczna. Okazuje się bowiem, że w myśleniu mesjanicznym nie byliśmy ani nie jesteśmy sami; zarówno jeśli chodzi o chęć wprowadzenia w świecie ładu moralnego — „nowej, niepaństwowej formy zjednoczenia ludzi”, jak i ze względu na fakt, że „we wszystkich trzech przypadkach idea ta była wynikiem [...] psychotraumatycznych okoliczności i spełniała funkcję kompensacyjną”²⁸. Sądziłem dotąd, że mesjanizm zakłada narodowy ekskluzywizm; dowiedziałem się, że może być antidotum na izolacjonizm...

Aspekt porównawczy uruchomiony został również w tekście na temat obrazu człowieka w kulturze rosyjskiej i polskiej (Babajewa). Ta ciekawa analiza charakterologiczna przeciwstawia sobie „rosyjską cierpliwość i polski honor” oraz konsekwencje tego — na poziomie rzeczywistości i mitów. Często leżą one u podstaw wzajemnej niechęci, ale też „mogą pod wieloma względami sprzyjać rozwojowi

²⁵ Wiaczesław Szalkiewicz, profesor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego; historyk filozofii, autor prac na temat białoruskiej myśli politycznej i społecznej. Por. W. SZALKIEWICZ: *Marian Massonius jako historyk filozofii polskiej*. „Filosofia i specjalne nauki. Naučný żurnal” 2008, nr 4.

²⁶ Jelena Adamiejko, pracownik Białoruskiej Państwowej Akademii Muzycznej w Mińsku. Por. J. ADAMIEJKO: *Krytyka systemu transcendentального idealizmu I. Kanta w filozofii agnostycyzmu nowokrytycznego M. Massoniusa*. „Filosofia i specjalne nauki. Naučný żurnal” 2014, nr 3.

²⁷ Aleksander Brodski, profesor w Katedrze Etyki Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; badacz historii filozofii rosyjskiej, teorii idei i filozofii sztuki.

²⁸ A. BRODSKI: *Kto wstąpi na górę Pana?*. „Veče. Żurnal ruskoj filozofii i kultury” 2015, nr 27.

pozytywnych relacji”, pewne bowiem „wyjątkowe cechy mentalności umożliwiają głębsze zainteresowanie i chęć wzajemnego poznania”²⁹.

Szczegółowym zjawiskiem naszej filozofii, żywo interesującym Rosjan, jest Stanisław Ignacy Witkiewicz (Witkacy) — carski oficer „Pawłowskiego Pułku Gwardii”, którego zapasowy batalion rozpoczął rewolucję październikową, a jego samego zrewoltowani żołnierze wybrali na swego dowódcę (Golik³⁰). Rewolucyjny epizod zaważył nie tylko na twórczości pisarskiej Witkacego, ale również na nowatorskim kształcie teatru, jakim proponował zastąpić teatr tradycyjny. Zdeformowana przez rewolucję rzeczywistość społeczno-polityczna Rosji stała się dla dramaturga i pisarza impulsem do deformowania rzeczywistości teatralnej, niebędącej w stanie ukazać Czystej Formy ani budzić „metafizycznego niepokoju” czy rozjaśniać Wiecznej Tajemnicy Istnienia. Inspiracją dla niego okazali się rosyjscy lewicowi dramaturdzy, historycy i teoretycy teatru.

Polska myśl filozoficzna i społeczna jest dla badaczy rosyjskich punktem odniesienia analiz porównawczych; szczególnie jeśli chodzi o wiek XX. Szukają oni podobieństw, różnic, inspiracji; słowem — wchodzą z nami w intelektualny dyskurs. Dla przykładu: punktem wyjścia refleksji o filozofii historii oraz teorii cywilizacji jest pisarstwo Feliksa Konecznego zestawione z dorobkiem rosyjskich historiozofów: Trubeckiego i Danilewskiego (Dianowa³¹). Cała trójka umieszczona została w szerokim kontekście — zarówno antycznym (Herodot), jak i współczesnym (Toynbee, Huntington). Interesujące są „paralele znaczeniowe”, na które polscy badacze rzadko zwracają uwagę, choć dopiero na ich tle można mówić o oryginalności naszych autorów. Podobnie jest z dorobkiem dwu wybitnych socjologów: Floriana Znanieckiego i Pitirima Sorokina (Prozierski³²), których naukowa działalność miała wymiar światowy; obaj przyczynili się do przezwyciężenia w socjologii paradygmatu pozytywistycznego, obaj też

²⁹ Anna Babajewa, profesor Wydziału Filozofii Rosyjskiego Uniwersytetu Państwowego (filia w Woroneżu); autorka prac z zakresu kultury, religii i przemian społecznych. Por. A. BABAJEWA: *Obraz człowieka w kulturze polskiej i rosyjskiej: rosyjska cierpliwość i polski honor*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 25—32.

³⁰ Nadieżda Golik, profesor Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; zajmuje się etyką, filozofią kultury i edukacją humanistyczną. Por. N. GOLIK: *Stanisław Ignacy Witkiewicz w Rosji*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 32—38.

³¹ Zob. V. DIANOWA: *Filozofia historii Feliksa Konecznego*. „Filosofskoe obrazowanie. Vestnik Assotsiatsii filosofskih fakul'tetov i otdelenij” 2015, nr 1, s. 154—164.

³² Wadim Prozierski, profesor w Instytucie Filozofii Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; autor prac z historii estetyki i ekologii. Por. W. PROZIERSKI: *Fenomen kultury w koncepcjach Floriana Znanieckiego i Pitirima Sorokina*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 128—135.

ugruntowali pozycję „socjologii rozumiejącej”, a dokładniej — „socjologii kultury”. Jakkolwiek nie zgadzali się w kwestiach szczegółowych i toczyli z sobą spory naukowe, warto pamiętać, że Sorokin w roku 1964 zastąpił Znanieckiego na stanowisku prezesa Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego, które Polak piastował przez 10 lat. Wpływ obu myślicieli na kształt współczesnej socjologii, choć nie tylko, jest bezdyskusyjny.

Osobny nurt w rozważaniach badaczy rosyjskojęzycznych zajmuje historia filozofii; w tym względzie na uwagę zasługują dwa teksty: o Władysławie Tatarkiewiczzu i Andrzeju Walickim. Wydanie w Permie w roku 2000 rosyjskiego przekładu naszej *Historii filozofii* stało się okazją do rozważań nad dorobkiem, warsztatem i koncepcją nie tylko historiografii filozoficznej Tatarkiewiczza, ale również nad jego wizją rozwoju filozofii jako nauki oraz dyscyplin pokrewnych — etyki i estetyki (Kwaskow³³). I choć autor wytyka Tatarkiewiczowi brak zainteresowania myślą rosyjską, docenia warsztat polskiego uczonego, wskazując na jego miejsce w kulturze powszechnej, natomiast rosyjski przekład dzieła uznaje za „wkład w rozwój polsko-rosyjskich związków naukowych”.

Drugą osobą — choć dla Rosjan pierwszą, ze względu na podejmowaną problematykę — jest Andrzej Walicki, którego książki o filozofii rosyjskiej, znane w całym świecie, w Rosji zaczęły się ukazywać dopiero okresie pierestrojki. Autor obszernego eseju, drukowanego wcześniej w czasopiśmie „Kronos” (Maslin), zwraca uwagę, że prace Walickiego w niczym nie ustępują rozprawom, a niekiedy przewyższają publikacje uczonych radzieckich, i od lat tworzą na Zachodzie „korzystny obraz rosyjskiej kultury filozoficznej”. Następnie przywołuje najważniejsze z nich, poświęcając każdej obszerny komentarz. Książki te określa mianem „wielkich”, opartych na „oryginalnej metodologii”, a przede wszystkim „wiarygodnych pod względem historycznym”. Walicki upowszechnił przekonanie, że „filozofia rosyjska jest organiczną częścią ogólnoeuropejskiej myśli filozoficznej i dlatego może i powinna być rozpatrywana w związku z nią, a nie w opozycji do niej”³⁴. Autor eseju podkreśla szczególne zainteresowanie polskie-

³³ Władimir Kwaskow (1944—2014) kierował Katedrą Filozofii w Państwowym Uniwersytecie Medycznym w Permie; zajmował się historiografią filozofii i typologią poznania filozoficznego. Por. W. KWASKOW: *O Władysławie Tatarkiewiczzu i jego koncepcji rozwoju nauk filozoficznych*. V: *Antičnaâ i srednevekovaâ filosofia*. Perm 2000.

³⁴ Michaił Maslin, profesor w Katedrze Filozofii Rosyjskiej Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego; historyk myśli rosyjskiej. Por. M. MASLIN: *Andrzej Walicki jako historyk filozofii rosyjskiej*. „Kronos” 2015, nr 35, t. 4.

go historyka rosyjską filozofią prawa, której przedstawiciele „zabiegali o to, by walka polityczna odbywała się w wyraźnych granicach prawa”; wedle zasady, „zgodnie z którą rozstrzygnięcia prawne nie mogą być zależne od »interesu politycznego«, albowiem to prawo dyktuje reguły dla polityki, a nie odwrotnie”³⁵. Poglądy te głoszono w Rosji jeszcze przed rewolucją, choć w rzeczy samej mają one walor ponadczasowy. „Walicki jako historyk myśli rosyjskiej wypracował samodzielną, niejednostronną, za to całościową wizję historyczno-filozoficznego rozwoju Rosji”³⁶. Zdanie to jest niewątpliwie wyrazem uznania rosyjskiej historiografii filozoficznej dla polskiego badacza.

Na osobną uwagę zasługują teksty poświęcone estetyce. Tu na czoło wysuwa się artykuł o Romanie Ingardenie i jego analizie strukturalnej fenomenu estetycznego (Akindinowa³⁷). Autorka przywołuje rozważania filozofa o dziele literackim, malarskim, muzycznym i architektonicznym, zwracając uwagę na filozoficzny kontekst tych rozważań; wszak podejmowali je egzystencjalista Martin Heidegger oraz neokantyści Hermann Cohen i Ernst Cassirer. Ponadto zwraca uwagę na wcześniejsze afilacje rozważań filozofa, sięgające średniowiecza, renesansu czy reformacji. Podkreśla, że „analiza fenomenologiczna” Ingardena „pozwala uchwycić w dziejach kultury artystycznej pewną prawidłowość” — formy i gatunki sztuki rodzą się i konkretyzują przez słowo, dzięki któremu nie tylko zyskują „samowiedzę i autonomię”, lecz także kreują „nowe metody twórczości artystycznej”, przekraczające możliwości języka.

W kręgu estetyki mieści się interesująca analiza porównawcza stylu barokowego, jaki się wykształcił w Petersburgu i w Polsce (Ustjugowa³⁸). Styl petersburski ma wyraźnie charakter imperialny i świecki; dominuje w pałacach i rezydencjach. Polski barok w przeważającej mierze jest związany z architekturą kościelną i służy wyrażeniu treści religijnych. W Rosji styl ten pojawił się dopiero pod koniec XVII wieku, stając się pomostem między średniowieczem i czasami nowożytnymi. W Polsce był następstwem stylu re-

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Tatiana Akindinowa, profesor w Państwowym Uniwersytecie Petersburskim; zajmuje się filozofią, estetyką i badaniami nad światopoglądem. Por. T. AKINDINOWA: *Romana Ingardena analiza strukturalna fenomenu estetycznego w kontekście badań nad historycznym rozwojem form artystycznych*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 8—15.

³⁸ Jelena Ustjugowa, profesor Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; autorka publikacji z zakresu filozofii sztuki i historii estetyki. Por. J. USTJUGOWA: *Dialog w kontekście baroku: Sankt Petersburg — Polska*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 157—164.

nesansowego, reformacji i kontrreformacji. Barok petersburski jest poszukiwaniem „tożsamości narodowej w europejskim kontekście” — nasz barok stał się wyrazem tożsamości budowanej na fundamencie religijnym. Wspólne obu stylom są: teatralność budowy, ich dekoracyjny charakter, iluzjonizm, gra światła i cieni, ceremonialność oraz sztuczny patos. Barok w Rosji okazał się stylem krótkotrwałym i przejściowym (rychło zastąpił go klasycyzm); w Polsce trwał i oddziaływał znacznie dłużej.

W rozważaniach Rosjan nie mogło zabraknąć miejsca dla muzyki i jej teorii, której symbolem jest Krzysztof Penderecki, uważany przez nich za jednego z „głównych przedstawicieli kultury muzycznej awangardy”; jest zaliczany do grona najwybitniejszych muzyków i teoretyków sztuki XX wieku (Konanczuk). Bezsporne osiągnięcie „drugiej awangardy” muzycznej (1946—1968), czyli sonoryka, „wywalczyła sobie status kategorii myślenia muzycznego”. Penderecki poświęca temu zjawisku wiele uwagi, co sprawia, że jego muzyka „jest na wskroś filozoficzna”. Różne płaszczyzny sonoryki powodują, że stała się ona estetycznym fundamentem współczesnej twórczości muzycznej — jej istotą i syntezą. Zjawiska i instytucje muzyczne w Polsce, takie jak Warszawska Jesień czy Studio Eksperymentalne Polskiego Radia, są „ośrodkami sztuki współczesnej, dzięki którym Rosja miała możliwość zapoznania się z awangardą muzyczną”³⁹. W kontekście tej wypowiedzi trudno się dziwić, że Krzysztof Penderecki został uhonorowany profesurą aż dwu uczelni — Konserwatorium Petersburskiego i Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego.

Zainteresowanie Rosjan i Białorusinów polską myślą filozoficzną i społeczną nie ogranicza się wyłącznie do historiograficznej retrospekcji, czego wyrazem jest tekst na temat „obrazu współczesności” w ujęciu filozofów naszych narodów (Markow). W obszernym, wnikliwym eseju na ten temat jest mowa o aktualnych i przyszłych problemach regionu i świata, o kondycji społeczeństw postkomunistycznych, mentalności mieszkańców tej części Europy, kulturach „lepszyc” i „gorszych”, o miejscu dla „obcego” i „innego” w świadomości narodowej tych społeczeństw, wreszcie o ich resentymentach i formach protestu. Autor zastanawia się nad „misją intelektualistów w społeczeństwie postkomunistycznym”, które weszło w fazę „rewolucji negatywnej”, kiedy mentalność społeczeństw Europy Wschodniej okazała się „tak odmienna i trwała”. Młode pokolenia, niepomijające

³⁹ Swietłana Konanczuk, docent w Petersburskim Uniwersytecie Państwowym; zajmuje się estetyką teoretyczną i eksperymentalną. Por. S. KONANCZUK: *Krzysztof Penderecki i estetyka muzyczna XX wieku*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 70—75.

doświadczeń ojców i dziadów, gotowe są do protestów i podejmowania ryzyka. A skoro ze świata nie usunięto na trwałe zła, przemocy czy ubóstwa, trudno oczekiwać zaproponowania jakiegoś „nowego rozumnego porządku”, za którym stałaby prawda filozoficzna, oderwana od rzeczywistości współczesnego świata. Diagnoza współczesności, charakterystyka społeczeństwa przyszłości to ważne zagadnienia aktualne „dla Polski i Rosji”, wymagające ideowej reorientacji i trzeźwego namysłu, a przede wszystkim nowego stawiania problemów, co znaczy, że „należy wyrzec się mesjanizmu”. „Filozofia musi uznać jakąś różnorodność rozumu w skali światowej, który zadowala się nie prawdą całkowitą, ale prawdą pod pewnym względem potrzebną, żeby żyć i kierować sobą”⁴⁰. Przypominam, że wątek mesjaniczny powraca w tych rozważaniach już któryś raz, co powinno dawać do myślenia... W trakcie lektury tego ciekawego tekstu przypomniały mi się opinie polskich autorów z przełomu XIX i XX wieku, którzy podkreślali, że Rosjanie w swym filozoficznym myśleniu prezentują większy realizm niż Polacy...

Kończę tę pobieżną prezentację wypowiedzi naszych wschodnich sąsiadów na temat filozofii polskiej kilkoma uwagami. Najbardziej oczywista jest ta, że wykazują oni chęć dialogu z polską myślą filozoficzną i społeczną. Po wtóre, że myśl ta jest dla nich swoistym, lecz wcale nie marginalnym punktem odniesienia; wszak kiedyś — szczególnie w czasach Związku Radzieckiego — była ich „oknem na świat”. Po trzecie, niektóre zjawiska czy kwestie filozoficzne są nam wspólne i pozostają trudne do zrozumienia, jeśli się nie uwzględni stanowiska drugiej strony. Po czwarte, zawilości i komplikacje historycznopolityczne między naszymi krajami nie obciążają nadmierne refleksji filozoficznej, dążącej do bezstronności, merytoryczności i odrzucenia paternalizmu, na który jesteśmy tak wrażliwi. Po piąte, Rosjanie i Białorusini nie tylko potrafią docenić polską myśl, ale też nie kryją swego dla niej zrozumienia, a niekiedy podziwu. Uwag mogłoby być drugie tyle, ale nie wyręczajmy Czytelnika...

Rozpocząłem ten krótki przegląd piśmiennictwa rosyjskojęzycznego (wszak nie uwzględniłem Litwy ani Ukrainy, gdzie też piszą po rosyjsku!) na temat polskiego dorobku intelektualnego od uwagi *stricte* politycznej i, niestety, muszę zakończyć w podobnym duchu. Podczas pobytu w Petersburgu koledzy Rosjanie podarowali mi kilka wartościowych książek, które — by nie obciążać mego bagażu —

⁴⁰ Borys Markow, profesor Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; autor prac z zakresu historii filozofii, antropologii i teorii bytu. Znamca myśli F. Nietzschego. Por. B. MARKOW: *Obraz współczesności w pracach filozofów polskich i rosyjskich*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 94—107.

włożyli do kopert, zaadresowali i wysłali do Krakowa. Po miesiącu oczekiwania otrzymuję od nich informację, że przesyłki wróciły do nadawcy, z adnotacją „adresat nieznany” i pieczętką poczty krakowskiej, na której jest data i numer urzędu. Przesyłki zwrócono, ponieważ... były zaadresowane cyrylicą. Do dziś nie wiem dlaczego? Czy tak głęboko sięgają skutki „dobrej zmiany” w naszym kraju? Czy też w byłej stolicy Polski, mieście najstarszego uniwersytetu, nie znalazł się na poczcie ani jeden człowiek, który zna język rosyjski? Kiedy nadawca powtórnie zaadresował przesyłkę alfabetem łacińskim, książki doszły. Zaznaczam, że wszystkie moje listy do Rosjan, adresowane łacinką, dochodzą bez przeszkód.

Bibliografia

- ADAMIEJKO J.: *Krytyka systemu transcendentalnego idealizmu I. Kanta w filozofii agnostycyzmu nowokrytycznego M. Massoniusa*. „Filosofiâ i specjalnye nauki. Naučný žurnal” 2014, nr 3.
- AKINDINOWA T.: *Romana Ingardena analiza strukturalna fenomenu estetycznego w kontekście badań nad historycznym rozwojem form artystycznych*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 8—15.
- BABAJEWA A.: *Obraz człowieka w kulturze polskiej i rosyjskiej: rosyjska cierpliwość i polski honor*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 25—32.
- BRODSKI A.: *Kto wstąpi na górę Pana?*. „Veče. Žurnal russoj filosofii i kultury” 2015, nr 27.
- DIANOWA V.: *Filozofia historii Feliksa Konecznego*. „Filosofskoe obrazovanie. Vestnik Assotsiatsii filosofskih fakul'tetov i otdelenij” 2015, nr 1, s. 154—164.
- GOLIK N.: *Stanisław Ignacy Witkiewicz w Rosji*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 32—38.
- KONANCZUK S.: *Krzysztof Penderecki i estetyka muzyczna XX wieku*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 70—75.
- KWASKOW W.: *O Władysławie Tatarkiewiczzu i jego koncepcji rozwoju nauk filozoficznych. V: Antičnaâ i srednevekovaâ filozofiâ*. Perm 2000.
- MARKOW B.: *Obraz współczesności w pracach filozofów polskich i rosyjskich*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 94—107.
- MASLIN M.: *Andrzej Walicki jako historyk filozofii rosyjskiej*. „Kronos” 2015, nr 35, t. 4.
- Myśl polska w obszarze rosyjskojęzycznym*. Red. J. SKOCZYŃSKI. Kraków 2016.

- PROZIERSKI W.: *Fenomen kultury w koncepcjach Floriana Znanieckiego i Pitirima Sorokina*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 128—135.
- SZALKIEWICZ W.: *Marian Massonius jako historyk filozofii polskiej*. „Filosofia i specjalne nauki. Naučný žurnal” 2008, nr 4.
- USTIUGOWA J.: *Dialog w kontekście baroku: Sankt Petersburg — Polska*. „Studia Culturae” 2013, nr 16, s. 157—164.

Jan Skoczyński — prof. dr hab., emerytowany profesor w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, twórca Zakładu Filozofii Polskiej i jego pierwszy kierownik.